

İmkansızlığı Düşlemek: Modern Zamanda İslam Devleti*

İlhami AYDIN

Araştırma Görevlisi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji, Konya, Türkiye,
aydnilham@mail.com

Makale Bilgileri / Article Info

Geliş (Received): 26.03.2021

Kabul (Accepted): 23.06.2021

Yayın (Published): 30.06.2021

Atıf/Citation: Aydın, İ. (2021). İmkansızlığı Düşlemek: Modern Zamanda İslam Devleti, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 5(1), 76-80.

“İslam Devleti” söylemi bir yandan asırlarca yoğrulmuş bir hayalin dışı vurumu; öte yandan başta Müslüman coğrafyada olmak üzere küre genelinde kök salmış “mezalimlik”in yok edilmesi için tahayyül edilmiş bir yönetim modelidir. Bu model öncelikle kurumlarıyla, hikâyeleriyle, sembollerıyla, kahramanlarıyla, mekanlarıyla, toplumsal yapılarıyla maziye göndermede bulunmaktadır. Öyle bir mazi ki “henüz büyü bozulmamış”, “herkesin herkesle kardeşçe yaşadığı”, “kurttan dahi kuzu namına hesap sorulduğu”, “yönetici elitlerin itibarları, sahip oldukları iktidar gücünden bağımsız yaptıkları hizmetlerle sağlandığı” ve “fetihlerin, devletin topraklarını büyütme arzusundan ziyade ‘ötekilerini’ dahi kurtuluş muştusuna erişirme derdi” ile düşünülen bir dünya cenneti mazisidir. Daha önce tecrübe edilmiş olmasından mülahem tekrar bu közü harlama ameliyesi, İslam Devleti fenomenini dillere pelesenk etmektedir. Bu gerekçeye mukabil dünyanın pek çok yerinde ezen-ezilen, güçlü-zayıf, sömüren-sömürülen, zengin-fakir gibi dikotomiler yaşamın vazgeçilmez, olağan ve hatta zorunlu bir bileşeni olarak kanıksanmaktadır. Ezen bütün gücü ile hayatın her alanında kendisini gösterirken ezilen de bu gayriinsani durumu zamanla bilincinde normalleştirmiş ve kendisini bu yaşam formuna adapte etmiştir. Adaletsizlikler, tecavüzler, hırsızlıklar, cinayetler, intiharlar, aldatmacalar gibi kadimden bu yana yaşanan olaylar ve modernizmin aydınlanma, teknolojik ilerleme, özgürlük, eşitlik, demokrasi söylemleri ile perdelenen çağın ruhuna uygun daha farklı onlarca gayr-i insani olaylar yaşam alanında sahnelenmektedir. Hal böyle iken bireyin can ve mal güvenliğinin modern devlet yapılarının teminatı altında olması veya modernizmin getirdiği yeni kaygıların yine modern devletler tarafından giderilmesi beklenir. Modern devlet yapıları ontolojik/paradigmatik özelliklerinden ötürü gündelik yaşam alanını şekillendiren bu tür hadiseleri ikincil/tali uğraş alanları olarak görmekte ve çözüm iradesini yok etmekten ziyade onu görünmez alanlara hapsedmektedir. Çeşitli güç odakları tarafından dolaşıma sokulan çoklu iktidar sarmalları ve bu sarmallardan türeyen “günahlar” farklı yol ve yöntemlerle gizlenerek daha fazla kronik hal almakta ve başta devlet organizasyonları olmak üzere her türlü reaksiyonu işlevsiz kılmaktadır. Modern devletin varoluş mottosu kendi egemenliğini tesis etmek, rakip oluşumlara karşı var olma mücadelesini kaybetmemektir. İslam’ın, yeryüzü ve içindekilerine yaradılış gayesine uygun bir intizam verme gayesinden dolayı sorun alanları üzerinde söz söyleme istenci, modern devletle alana

* Hallaq, W. B. (2019). *İmkansız Devlet: Modern Çağda Bir İslam Devleti Niçin Mümkün Değildir?*. İstanbul: Babil Kitap.

“This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). (CC BY-NC 4.0)”

dair karşılıklı bir ilişkiye girmeye mecbur etmiştir. Söz söyleme amacı, İslam'ın tebliğ diline de sirayet etmiştir. Din dili ile İslam, yaşam alanında –ister müslim isterse de gayrimüslim- var olan her türlü “günahı” düzeltmeyi amaç edinmiştir. İslam sapkınları, zalimleri, hırsızları, fesadı yayanları, adaletsiz davrananı, başkasının can, mal, namusuna tecavüz eden ve başka günahkarları en ağır tonda uyarmakta ve sahip olduğu inanlar cemaatine toplumsal düzenin sağlanması ve adaletin teminatı yönünde misyon yüklemektedir. Dolayısıyla İslam ve onun inanan paydaşları sahip olmadığı topraklar üzerinde de söz söylemesi inancın bir gereği ve yönetim modelinde var olan evrenselleşme arayışlarındaki paradigmatik bir yansımadır.

İslam Devleti kurma amacı, yakın gelecekte gerçekleşmesi uzak bir ihtimal olarak yorumlanabilir. Ancak en azından Müslümanlar sahip oldukları toprakları ve içinde yaşadıkları devletleri “İslamileştirme”, “Müslümanlaştırma” arayışında oldukları söylenebilir. Söz gelimi, kökleri geçmişe uzanan İslamcılık ve İslami Hareketler Orta Doğu’da, Türki Cumhuriyetler’de, Türkiye’de ve başka bölge ülkelerinde revaçta olan bir söylemdir. İslami söylem ve yaşam modeli hem teorik düzlemde hem de gerçekliğe yansıyan boyutuyla “başarısız” bir iddia olarak yorumlanmaktadır (Roy, 2017). Başarısızlığı somutlaştıran gerekçeler çok olsa da Roy’a göre en bariz neden; İslami hareketleri meşrulaştıran ve Müslümanlara dinamizm kazandıran modernizmin, İslam memleketleri başta olmak üzere tüm küre genelinde -İslami retoriğe göre- bozucu/yıkıcı etkisinin aksine İslam ve onu irşat eden entelektüel cemaat yeni, güzel/olumlayıcı bir modeli uyarlayamaması gösterilmektedir ya da en başta kendi inananlarını modernizmden koparıp tahayyül ettikleri yaşam formu içinde yeni bir yaşamı tecrübe etmedikleri ve dolayısıyla söylemin genelde ütopyavari çağrışım olarak yorumda kalması gösterilmektedir. Buna paralel olarak Müslümanlar, kendi habitatlarında deneyimledikleri sorunları tespit etmeleri ve bu sorunları dönüştürmeleri gerekirken giderek daha fazla “fundamental” reaksiyonlar sergilemekte ve sorun alanını derinleştirmektedir. Son derece Oryantal bir bakış açısıyla Roy, İslami arayışların “şeytanını” “Batı” tanrısında ararken kendi içindeki çözü görememekle suçlamıştır.

Roy gibi daha pek çok entelektüel İslam'ın toplumsal yaşama etkisini, gündelik yaşamdaki rolüne, siyasal diline, mekansal üretimine, Batı’ya ve onun değer manzumesine yaklaşımını irdelemiştir. Söz konusu entelektüellerden biri de Wael B. Hallaq’tır. Yazar özellikle İslam hukuku alanında önemli bir yer işgal etmektedir. *Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek: Modern Bilginin Eleştirisi* (2020) ve *Modernitenin Reformu: Abdurrahman Taha'nın Felsefesinde Ahlak ve Yeni İnsan* (2020) çalışmaları Ketebe Yayınları tarafından Türçeye kazandırılmıştır. Hallaq'ın, *İmkansız Devlet: Modern Çağda Bir İslam Devleti Niçin Mümkün Değildir?* adlı çalışması da Babil Kitap tarafından 2019 yılında Aziz Hikmet'in gayretleriyle dilimize çevrilmiştir. Çalışmanın temel savı çok net bir şekilde ve henüz giriş kısmında yer alan ilk paragrafta okuyucuya sunulmuştur: *Temsil ettiği değere göre yapılmış herhangi bir modern devlet tanımına göre “İslami Devlet” hem bir imkansızlık barındırır hem de çelişkili bir tamlamadır.* Yazar bu iddialı ve vurucu cümlesiyle esasında ümidi zahiren kıran imkâsızlığı, diğer oryantalist düşünürlerin yaptığı gibi, yükü İslam dinine, onun müminlerine, değerlerine, yazılı hafızasına yüklemekten kaçınır. Modern zamanda Batı merkezli üretilen başta modern devlet organizasyonu olmak üzere hemen her türlü yapı kendi içinde bir bütünlük, uyum sergilese de söz konusu modern yapılar, İslam ile ilişkisinde mutlak surette açmazlara kapı araladığı iddiası çalışmanın ana omurgasını oluşturur. Hukuk, güvenlik, egemenlik, demokrasi, ekonomi, dış ilişkiler, vatandaşlık, sosyal hizmet, yönetim modelleri, ideolojiler vb. kurumsal bütünlüğü tamamlayan bileşenler kendi içinde birbirini organizmacı şekilde tamamlamakta ve nihayetinde işlevselci misyonla seküler inanç mabedi ya da tanrısı olan modern devlet örüntüsünü her an yeniden kurumsallaştırmakta ve sürekli muhafaza etmektedir.

Hallaq çalışmasını yedi bölüme göre dizayn etmiştir. Yazar her bölümde, merkeze aldığı konular bağlamında temel iddiasını yeniden serimlemektedir. Hallaqa bir yandan Batı entelektüel kaynaklara sıklıkla göndermede bulunmaktadır. *Kültür Endüstrisi* için Adorno, modern milliyetçi devlet yapılanması için B. Anderson'un *Hayali Cemaatler* eserine, Bauman'dan *Modernite ve Holocaust* ve *Küreselleşme* eserine göndermede bulunurken modern gizil iktidar formlarının gündelik yaşamı esir alışlarını ve insanların bu esarete rıza göstermelerini Foucault'un pek çok çalışmasına ve daha sayısız popüler aydına göndermede bulunarak söylemini kuvvetlendirmiştir. Bu kuvvet, Batı çalışmalarının daha iyi olduğu anlamında düşünülmemelidir. Aksine, Batı'nın inşa ettiği modern tecrübe yine Batı entelektüel miras ile âdeta bir kez daha hesaplaşmaya sokulmakta ve ideolojik, taraflı olma düşüncelerini bertaraf etmektedir. Ayrıca Kuran'da yer alan ayetlere, hadislere, şeriat gibi İslami hukuk kaynaklarına, Gazali, İbn Teymiye, Maverdi, İbn Haldun vb. Müslüman simalara ayrıca referans göstermektedir. Batı modernizmi, modern hafızayla yetiştirilen aydınların akademik çalışmalarıyla değerlendirilirken, İslami kaynaklar ise yukarıda zikredil(meye)en Batı düşünürlerinin düşünceleri ile yeniden mezcililmektedir.

Öncüller olarak tanımladığı birinci bölümde yazar, genel olarak modernlik paradigmasıyla İslam paradigması arasında var olan paradigmatik çelişkileri resmetmektedir. İki benzemez yapının sahip olduğu amaç-araç denkleminde nasıl pozisyon aldıklarını ya da almaları gerektiğini betimlemektedir. Modern devlet şablonunu oluşturan Batı zihniyeti ile İslam ve dolayısıyla Müslüman zihin yapıları arasında bir çözümlene yolunu tercih etmiştir. Kolonyal ve post-kolonyal süreçlerde Batı modernliği Müslüman beldeleri ya cebren ya da naif/örtük şekilde modernliğin "büyülü/efsunlu" vaazlarıyla işgal ettiğine vurgu yapılmıştır. İlerleme, modernleşme, özgürlük, teknolojik gelişme gibi nosyonlar, Batı düşünsel ve yaşam pratiklerini baştan şekillendirmiştir. Hallaq'ın Carl Schmitt'ten ödünç aldığı "merkezî alan" kavramı, bu nosyonların dokusuna uygun olarak yeniden yorumlandığına işaret etmiştir (s. 32-33). Yani "merkezî alan" kavramı, bir alan merkezileşmesi halinde çeper, merkezin bir türevi olarak çözülür ve yeniden üretilir. Batı'da merkezî alan teknik ilerleme kıstaslarına göre çekimlendiği an, çeperde bulunan diğer alanlar da benzer sürükleyici akıma kapılmış ve çözülmüştür. Çözülme sahip olduğu değer manzumelerini terk etme ve teknik ilerlemenin dokusuna barışık konumlanması anlamına gelmektedir. Geleneksel dönemde merkezî alan genel olarak din, ahlak, insan hakları gibi daha naif ve toplumsal yaşamı dizayn eden ahlaki ve özellikle İslami argümanlarla bezenmişti. Batı modern merkezî alanı hemen hemen bütün sosyal ve doğa bilimlerini teknik ilerleme mevhumuna göre konumlandırılmıştır ve siyaset, hukuk, ekonomi, sosyoloji, sanat gibi bilimler söz konusu merkezî alanı beslemiştir. Teknik ilerleme paradigmasının işlerlik kazanması için de kolonyal refleksler ortaya konulmuş ve bu reflekslerin zorunlu bir bileşeni olarak mevcut zihin ve kültürel kodlar dejenere edilmiştir. Bugünkü Müslümanlar kendilerinin üretmedikleri ve fakat yaşamak zorunda oldukları çelişkilerin kıskacında İslam Devleti'ni dillerine pelesenk ediyor. Hallaq'ın nispeten bir öz-eleştiri olarak kabul edilebilecek vurgusundan bir tanesi de Batı sömürgesinden kurtuluş muştusuna sahip olanların yine Batı modernliğine sığındıklarını ve dolayısıyla kurtuluşun imkâsızlığına göndermede bulunmaktadır. Bu noktada milliyetçi dilin İslam ile ünsiyeti nispeten tartışılmıştır. Aydınlanma düşüncesinin geleneksel ile modernlik arasındaki yarılmayı ne şekilde tetiklediği, Batının *Homo economicus* yaratma hayali karşısında Doğunun yani İslam'ın bu yıkıma karşı ahlakı, dini, geleneksel değerleri set edişi arasında bir tasvir vardır. Kitabın başından sonuna sürekli olarak bu söylemi haklı çıkarmaya yönelik bir çaba söz konusudur.

İkinci bölüm modern devlet kurumu bağlamında bir değerlendirme hâkimidir. Batı entelektüel simalara -ki yukarıda zikredilen isimler- sık sık gönderme yaparak modern devletin ontolojik/paradigmatik anlayışı resmedilmiştir. Modern devletin kendi yıkılmaz iktidarını hangi araçlarla, yöntemlerle ve nasıl inşa ettiği geniş bir şekilde betimlenmiştir. Buna karşı İslam dininde

modern anlamda bir devlet tanımının olmadığına temas edilmiş akabinde insanların, örgütlenmelerin, kurumların vb. oluşumların yegane varoluş sebebinin toplumsal huzuru sağlamak, adaleti tesis etmek ve nihayetinde Allah'ın yeryüzünde tek güç sahibi olduğuna ikna etmektir. Modern devlet, ister İslami devletler olsun isterse de Batı devletleri olsun, asıl amacı insanlar üzerinde sarsılmaz gücünü sürekli vurgulamak, insanların her daim ona borçlu olduğuna iman ettirmek, gerektiği yerde sonsuz bir saadet vaadiyle müntesiplerinden canlarını neşe içinde vermeleri istenir. Ancak bu istek veya bilinç İslam'da sadece Allah için yapılmaktadır. Dolayısıyla, modern devlet seküler bir ilah görüntüsüne büründüğü ifade edilmiştir. Hallaq, Hayes'in (2011) komünizmin başarısızlığını daha doğrusu ulus-devletin başarısını var eden milliyetçiliğe işaret ederek devletin ontolojik dönüşümüne dair söylemlerde bulunmuştur. Devletin araçtan amaca evrilmesinin fark edilmemesi için sürekli olarak ulusal kaygılar, öteki, yabancı düşmanlarla bilinç uyarılmaktadır. Bunu yaparken sınırlar inşa etmekte ve dinsel aidiyetlerden kültürel ya da etnik aidiyetlere doğru bir kayışa da cevaz vermektedir. Toplum da onu koruyan, doyuran ve konforunu düşünen "devlet babanın" bu emsalsiz modern dine biatı sağlanmaktadır. Modern devletin bu hali karşısında İslam ve onun inananları da belli modern devlet kışkırtmalarına kanarak İslami dokuyu da merkez alana göre üretmektedir.

Üçüncü bölüm de tıpkı diğer iki bölüm gibi modern ile İslami arasında karşıtlıkları ortaya koyma amacı vardır. Söz konusu karşıtlığı besleyen bir diğer konu da hukukun işlevsel boyutudur. Modern devletlerdeki hukuk ile İslam hukukunun devlet-toplum ikileminde neye karşılık geldiği resmedilmeye çalışılmıştır. Modern devlette egemenlik vurgusu genelde hukuk üzerinden işlerlik kazanmaktadır. İktidarın merkezileşmesi ile birlikte yasa koyucu güç devlete geçmekte ve bu yasanın meşruğu ilahi emir gibi sorgulanmamaktadır. Modern devlette kuvvetler ayrılığındaki sorunlar ortaya konulurken şeriatın vasfı, toplumsal alandaki problemleri çözme şekli ve bu alanı üstlenen figürlerin performanslarındaki motivasyonlar geniş şekilde belirtilmiştir.

Dördüncü bölümden başlayarak makro alandan mikro alana bir kayış söz konusudur. Dördüncü ve beşinci bölümlerde genel olarak politik söylem ile ahlaki söylem arasındaki farka odaklanılmıştır. Artık devleti merkeze almaktan çok toplumsal işleyişin temel argümanlarına temas edilmiştir. Hukuk, ahlak, ekonomi, suç, sorumluluk gibi gündelik yaşamı etkileyen, insanların toplumsal alandaki eylemlerini tayin edici olgulara değinilmiştir. Şüphesiz, bu ve devam eden bölümlerde yine Batı ile İslam arasında karşılaştırmalı bir yöntem tercih edilmiştir. Aydınlanma ve diğer aksiyonlar Batı'nın tahakküm ve egemenlik kudretine hizmet ettiğine dikkat çekilmiştir. Esasında Batı entelektüel düşüncesinde yer alan "büyüsü bozulmak, demir kafes, alt yapı, freni patlamış kamyon" gibi metaforlar batı toplumsal, siyasal, hukuksal, ekonomik ve diğer bileşenlerin işlevleri neticesinde anlam bulmuştur (s. 137-145). İslam'da ise ibadet, amel, niyet, iyilik, dayanışma, yardımsever olma durumu bir yönü ile insanlara sorumluluk yükünü yüklerken öte yandan toplumsal huzurun, barışın da tesisine yardımcı olmaktadır. Modern devletin kendi gücünü merkezî alana almasına karşılık İslam, ahlakı merkeze almıştır. Modernlikte sorumluluk, devlete karşı iken İslam bu sorumluluk alanını gündelik işleyişe kaydırmış ve Allah'ın her an gözetlediği bilinci ile yaşam pratikleri daima bir otokontrol mekanizmasına tabi tutulmaktadır. Foucault'un "benlik teknolojileri" vurgusu beşinci bölüm için merkezi kavramdır. Bu kavram ile İslami ahlak kavramları, şeriat kanunları, Allah'a karşı kulluk bilinci işlenerek modernizmin büyümesine ve modern devlet iktidarına karşı bir savunma bilinci inşa edilebileceğini ifade etmiştir. Bu noktada kuran ayetleri, hadisler, İslam entelektüel kaynaklar ve özellikle ibadetlerin hem kulluğu beslemesi hem de toplumsal alana etkisine vurgu yapılarak sosyolojik bir okuma yapılmıştır. Devlet iktidarına itaat ettiğiniz müddetçe her türlü haktan bahsedebilir, bireyselleşebilir, özgürlük alanlarınızı tayin edebilirsiniz. Ama İslam, insanlar arasında sorumluluk bilincini yeşerterek insanları ne bireyselleşmeye ne de özgürlüğün belirsizliğine

teslim etmektedir. Söz gelimi, namaz İslami kimliğe uygun bir tipleştirme yapılmasına neden olurken beraberinde Allah'ın günlük meşgaleler içinde unutmamasına ve onun tarafından gözetildiği bilinci ile eylemlerin ahlaki ve İslami alanda yapılmasını mümkün kılar. Zekat her ne kadar “malı kirlilerden arındırma” ameliyesi olarak okunsa da toplumsal gelir adaletsizliği engellemeye dönük işlevi ile toplumsal alanı dizayn etmektedir.

Altıncı bölüm küreselleşme evresinde modern devlet şeklinin zahiren yıkıcı bir sürece girdiği ifade edilebilir. Modern devletlerin sahip olduğu sınır, yabancı, biz-onlar, aidiyet gibi çatışmacı formlar bu yıkıcı dönemde en çok etkilenen ulus-devlet mitleridir. Ulusötesi şirketler sınırları aşındırmakla kalmıyor insanları da tüketim pratikleri bağlamında modern küresel devletin bir ferdi haline getiriyor. Bu negatif iddianın karşısında ikinci bir tez de modern ulus devletlerin, halihazırdaki, politik kimliği bu yıkıntıya teslim olmayacağı yönündedir. Devletler meşru egemenlik gücünü sürdürmektedir. Kürselleşme bu evrede bozucu bir işlevden ziyade söz konusu gücü örtük şekilde beslemektedir. Tüketim alışkanlıkları, teknolojik gelişmeler devletin kudretinden daha çok bu kudreti örseleyecek insan bilincini sömürmektedir. Modern zamanda İslam devleti mümkün olsa bile küreselleşen dünyada bir şekilde bu küresel sarmala dahil olmak zorunda kalınabilir. Ekonomik, siyaset, akademik, modernleşme, kültür, spor gibi alanlarla eleştirilen modern devletlerle ilişki kurmak kaçınılmaz hale gelir. Aksi durumda inşa edilen İslami yapının -ki bu modern anlamda devlet olmasa bile- sürdürülebilir bir karşılığı yoktur.

Son bölüm, modern devlet ile İslami söylem arasındaki ayrışmaya temas ederken çıkış yollarına da -ümitli olmasa da- değinilmiştir. Başından bu yana ortaya konulmak istenen; modernliğin bütün süreçleri ile bir yandan bilinç katmanını sömürmek ve bu sömürü ile birlikte modern devletin semavi etkinliğini resmetmektir. Dünyada bütün devletler İslam dinini tercih etseler de ferdi ya da toplumun İslam'ın terbiye edici vaazlarını, ilahi emirlerini ve ahlaki ilkelerini içselleştirmeden modernliğin kasvetinden kurtulmanın mümkün olmadığı ima edilmiştir. Modernliğin İslam âleminde yıkıcı etkisini, modernliğin dikenini olarak ifade edilen şeriata ve ahlaka dönüş ile giderileceği ifade edilmiştir. Batı, İslam toplumlarında bilinç ile birlikte dini, değerleri, kültürleri tahrif ederken, kendi toplumunda da bilinci kemirerek tüketici bir kitle inşa etmiştir. Dolayısıyla Batı toplumu da bu müphem durumu ahlaki ilkelerle giderebilir. Kriz, islami yönetime ve Müslümanlara mahsus değildir.

KAYNAKLAR

Hallaq, W. B. (2020). *Modernitenin Reformu: Abdurrahman Taha'nın Felsefesinde Ahlak ve Yeni İnsan*. (T. Uluç, Çev.) İstanbul: Ketebe Yayınları.

Hallaq, W. B. (2020). *Şarkıyatçılığı Yeniden Düşünmek: Modern Bilginin Eleştirisi*. (A. Demirhan, Çev.) İstanbul: Ketebe Yayınları.

Hayes, C. H. (2011). *Milliyetçilik: Bir Din*. (M. Çiftkaya, Çev.) İstanbul: İz Yayıncılık.

Roy, O. (2017). *Siyasal İslamın İflası*. (C. Akalın, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.